

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Adres redactie: ds H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

Een nieuw verbond

(I)

■ Kerkschatten?

Kerkschatten in een kathedraal, tegen betaling te bezichtigen, kennen we niet. Wat nog niet zeggen wil dat wij geen andere pronkstukken uit de schat van de kerk der eeuwen in onze uitstalkasten hebben. Goud en zilver hebben we niet, maar teksten des te meer. Jer. 31 : 31-34 vormt bijv. zo'n kerkelijk pronkstuk: een tekst die we elkaar — of liever God — uit handen gegrist hebben in de verhitte strijd over de vraag of het nieuwe verbond al of niet enkel met de uitverkorenen is opgericht.

De een zowel als de ander meent die strijd gewonnen te hebben, en ziedaar: een reliëf in een schrijn, sneeuw-witje in een glazen doodkist. 't Lot van veel beroemde teksten en bewijspplaatsen: triomfantelijk tentoongesteld — maar in een (glazen) doodkist...

■ Er was eens een tijd...

Toch is eens dat woord van Jeremia springlevend geweest, levenwekkend zoals heel die troostrede waarin dit nieuw-verbondswoord is ingebed. Oren zijn gespist, ogen gingen glinsteren, gebogen ruggen richtten zich bij dat fonkelnieuwe, veel velovende profetenwoord: zie! de dagen komen, luidt het woord des HEREN, dat Ik met het huis van Israël en met het huis van Juda een nieuw verbond ga sluiten.

Er is een tijd geweest... Wat voor een tijd?

Israël was verstrooid onder de volkeren. Dat is Christus' kerk, Gods volk nu óók (Jac. 1:1; 1 Pt. 1:1) en 't deert ons soms evenmin als Israël toen. Met de meest verlokende woorden moest God Zijn volk bidden en smeken om naar Jeruzalem terug te gaan (Jes. 55) — slechts een handjevol ging en keerde Babel de rug toe. Je kunt aan de verstrooiing wennen — aan het in één straat wonen met mensen die God niet kennen. Je kunt 't vreemdeling-zijn vergeten en te boven komen. 't Heimwee naar 't huis van onze Vader wil nog wél eens kort van duur zijn, als we 't ons aangenaam en gezellig gemaakt hebben.

Toegegeven: de Joden waren om een andere reden in de verstrooiing dan wij. Tenminste, dat menen we; en we vergeten dat Vondel niet ten onrechte Adam-in-balling-schap ten tonele voerde: op de achtergrond van alle verstrooiing staan de coulissen der zonde...

■ Handreiking gevraagd...

Als volk van een klein landje met een be-wogen verleden verstaan we intussen gemakkelijk, hoeveel Israël er aan gelegen zou geweest zijn een machtige bondgenoot te hebben in die treurige omstandigheden. Tenslotte, hoe knus ze 't zich ook gemaakt hadden op den duur in Babels provincies, nooit zouden ze vergeten hoe hun nationale en kerkelijke trots geknakt was bij de deportatie. Nóg horen ze de smalende woorden vanaf de daktuinen toen ze geketend Babel binnentrokken: zing nog eens zo'n mooi versje over jullie stad en jullie God... (Ps. 137).

Als er nu maar iemand was, die als bondgenoot hun de helpende hand toestak, zich met hen verbonden wist, zich aan hen gelegen liet liggen... Maar wie zou daar enig belang bij hebben? Politiek was — en is — nu eenmaal meestal een kwestie van eigenbelang, nietwaar? Een figuur als Willem van Oranje springt er dan ook onmiddellijk uit: Vader des vaderlands!

■ ...en geboden

Ja — wie zou er voor hén een hand uitsteken, voor zo'n armetierig, overwonnen volkje, zo'n handjevol amechtige joden? Misschien hebben ze zich dat in de jaren voor en na 1940 ook wel afgevraagd: wie steeks er een hand naar ons uit? Van wie konden ze dat, terecht, verwachten?

We laten die vraag maar liggen, al denken we wel even aan Ps. 146, en al geldt ook hier: de goeden niet te na gesproken.

Laten we liever met Israël luisteren naar Israëls Koning: ...een nieuw verbond... niet zoals het verbond dat Ik met hun vaders gesloten heb ten dage dat Ik hen bij de hand nam om hen uit het land Egypte te leiden...

Eens hád Iemand zijn hand naar hen uitgestoken. Los van alle politiek en eigenbelang. Zó maar, als een genadig bewijs van zijn verkiezende liefde.

Niet op het volk van het indrukwekkende rijk Egypte, niet op het volk van het machtige Mesopotamië had God 't oog laten vallen: niet omdat gij talrijker waart dan enig ander volk, heeft de HERE zich aan u verbonden en u uitverkoren; veeleer zijt gij **het kleinste** van alle volken. Maar omdat de HERE u liefhad en de eed hield, die Hij uw vaders gezworen had, heeft de HERE u met een sterke hand uitgeleid en u verlost uit het diensthuis, uit de macht van Farao, den koning van Egypte... (Deut. 7:7 v.v.).

Zijn keus viel op Israël, een volk van slaven, een volk zonder land, dwangarbeiders binnen de hermetisch gesloten vesting van het groot-egyptisch rijk. Wat voor eer dacht God ermee in te leggen in die grote wereld van toen met zo'n door niemand geteld groepje slaven? Wat voor belang had Hij erbij, wat won Hij aan prestige wanneer Zijn

naam in één adem genoemd werd met déze mensen: de God van Israël?

Gods motieven staan los van elke politieke berekening — dat heeft Hij ook niet nodig. Sterker nog: Zijn handelwijze haalt een streep door alle politieke berekeningen zelfs van de slimste farao. Toen Hij tegen Israël zei: Ik ben jullie Heer — jullie zijn mijn vazal, was 't gevolg dat Egypte's rol in de wereldpolitiek voorlopig was uitgespeeld. In militair, economisch en politiek opzicht liet God Egypte volkomen geruïneerd achter zich. En nog meer in religieus opzicht (Ex. 12:12; Num. 33:4). De goden der egyptenaren waren letterlijk „nietsnutten" gebleken. Israëls God had getriomfeerd op alle fronten. En 't was Gods volk dat hier het volle profijt van trok. Uit het concentratiekamp verhuisden zijn naar het land van melk en honing.

■ De les uit de politiek

Dat was iets groots geweest. Gewéést... want God herinnert aan de pijnlijke feiten: mijn verbond, **dat zij verbroken hebben**, hoewel Ik heer over hen ben. „Wat een uilen", zouden ze zelfs in de politiek zeggen. Niet voor niets waarschuwt Christus later: waarachtig, de kinderen dezer wereld behartigen hun belangen met meer overleg dan de kinderen van het licht (Luc. 16:8, Can. Vert.)!

Als in die tijd een vazal — want dat was Israël eigenlijk — het lef, de euvele moed had het verbond met zijn heer te breken, dan was hij nog niet jarig.

De voorbeelden liggen voor het oprapen, zelfs al ver vóór Israëls volksgeschiedenis. Het merkwaardige is dat men bijv. in Saneheribs tijd ook in Mesopotamië in zo'n geval sprak van zonde, schuld, overtreding. En de heer liet 't er niet bij zitten: wie zich schuldig maakte aan schending van het verbond kon er zeker van zijn, dat hem een strafexpeditie wachtte, die er niet om loog.

De HERE spreekt bekende taal, vertrouwde woorden als Hij Israël laat weten: dodelijk is uw breuk, ongeneeslijk uw wond; niemand is er, die het voor u opneemt; voor een gezwel zijn er nog geneesmiddelen, voor u is er geen genezing. Al uw minnaars hebben u vergeten, zij vragen naar u niet. Want Ik heb u geslagen, zoals een vijand slaat, zoals een **meedogenloze** tuchtigt, om de grootte van uw ongerechtigheid, omdat uw zonden geweldig zijn (Jer. 30:12 v.v.).

Een vazal die het verbond breekt, weet dat er voor hem geen pardon meer is. Zijn „heer" (nominaal zijn beschermer) keert zich tegen hem als een meedogenloze vijand. En, zonder zichzelf in de politiek te begeven, had Israël van de gebruikelijke politiek veel kunnen leren. Uit de puinhopen van Jeruzalems stad en tempel valt deze les te leren: je zult je wel tien maal bedenken vóór je 't waagt het verbond met je Heer te verbreken...

E. R. Postma - Eindhoven

de franse revolutie

In het geheel van de beschouwingen, in dit speciaalnummer van „Opbouw” gewijd aan het thema *Revolutie*, is het juist, lijkt me, ook aan de Franse revolutie van 1789 aandacht te geven.

Aan weinig onderwerpen uit de geschiedenis zullen in de afgelopen honderdvijftig jaar zulke enorme hoeveelheden papier zijn gepend. Recente schattingen gaan uit van een totaal aan publicaties over dit onderwerp, dat inmiddels ver boven de 300.000 titels ligt. En er gaat geen week voorbij, of ergens in de wereld verschijnt een nieuw boek, een film of krante-artikel, waarin men zich bezig houdt met één der vele facetten, die dit stuk geschiedenis biedt.

Het is ermee als met de verslagen van de processen tegen de Japanse oorlogsmisdadigers. Toen die verslagen in het begin van de jaren 1950 uitkwamen, omvatten ze, naar men zegt, een 70.000 pagina's in folio-formaat. Alleen al de requisitoirs en vonnissen zouden 6.000 bladzijden beslaan...

(ENKELE OPMERKINGEN OVER MOTIVATIE EN CONSEQUENTIES)

★ *Hoe nuttig zou het zijn, als men van tijd tot tijd eens al de politieke en culturele termen die gangbaar zijn, op een rij kon zetten voor een grote schoonmaak. Om sommige als kapot en versleten in het asvat te werpen, andere grondig te reinigen van het stof en vuil, dat er aan kleeft. (J. Huizinga)*

★ *Het diepstliggend motief voor revolutie is niet: een paradijs opbouwen, maar: een inferno vernietigen. (C. Oglesby)*

Geen wonder, dat de moderne historicus zich heel andere zorgen pleegt te maken ten aanzien van de bestudering van zijn tijdvak, het jongste verleden, dan zijn collega-prehistoricus. Die is moeizaam bezig, een legpuzzel te completeren met behulp van kleine, vaak nauwelijks leesbare stukjes. Voor onze tijd daarentegen geldt, dat men zich nauwelijks nog raad weet met de onvoorstelbare hoeveelheden informatie, waarmee men overspoeld dreigt te raken...

Uit de grote stroom publicaties over de Franse revolutie wordt toch één ding wel duidelijk. Témidden van de massa boeken, die slechts uit het oogpunt van de sensatie op de markt worden gesmeten, zit toch telkens wel een werk, dat op verrassende wijze in staat blijkt, een totnu toe verzuimd aspect onder de loupe te nemen. Telkens blijkt het mogelijk, de materie van deze revolutie vanuit een nieuwe hoek te bezien. Het „zoveel hoofden, zoveel zinnen” dreigt zich dan weliswaar te realiseren in de vorm van een hele reeks interpretaties van de Franse revolutie, maar dat moet men dan maar voor lief nemen. De „discussie zonder einde”, die professor Geyl als essentieel beschouwde voor de geschiedwetenschap, schijnt voor het einde van de achttiende eeuw in ieder geval dus echt wel op te gaan!

De steeds grotere roep om vrijheid, die de achttiende eeuw heeft doen horen, richtte zich op vrijwel elk aspect van de samenleving. Niet alleen de maatschappelijke verhoudingen en de economische denkbeelden, maar ook de kunst, de religie en het denken over politieke problematiek kwamen aan bod. Het zich reeds in de zeventiende eeuw baanbrekende Rationalisme nam aanvankelijk vooral in Engeland en de Republiek als het ware de draad van het Renaissancistische denken weer op. In deze landen kunnen we dat zien aan mensen als Hugo de Groot, Descartes, Newton, John Locke. Ieder op zijn eigen terrein, droegen zij bij tot het steeds meer afbakenen van een blijkbaar te kennen wereld. Het op zulke wetenschappelijke resultaten gebaseerde optimisme verhoopde (zou een Vlaming zeggen) van de toekomst veel goeds.

Blijkbaar wachtte de mens een heel schone taak, waarvan het begin nog maar pas ter hand was genomen. Ideeën, die men dan gesymboliseerd kan zien in de geslachten van Jean Jacques Rousseau. Dit zogenaamde vooruitgangs-optimisme vormt een belangrijk element in wat men later zou gaan noemen het „Rousseauïstisch voorstellingen-complex”. Deze hele mondvul omvat dan het totaal aan ideeën, waarop mettertijd de Franse revolutie van de grond kon komen.

De in de beide „Zeemogendheden” ontstane denkbeelden maakten ook school aan de andere kant van de Atlantische Oceaan. In de koloniën met

name van Noord-Amerika werd onder de Engelsprekende bevolking graag gegrepen naar deze nieuwe soort lectuur.

Overigens wijzen de jongste onderzoeken ook uit, dat de rol van de Republiek bij het ontstaan van dit soort nieuwe denkbeelden beslist niet moet worden onderschat. Blijkbaar is ook op dit gebied een zekere herwaardering op zijn plaats, evenals die tot stand is gekomen met betrekking tot onze befaamde 'Patriotten'. Die groep der vaderlandslievenden bleek bij nader onderzoek ook minder ridicul te zijn, dan men voorheen weleens van zijn geschiedenisleraar kon horen. Het blijkt zelfs, dat 'onze' Patriotten een bepaald wel opmerkelijke invloed hebben uitgeoefend in de beginfase van de Revolutie, in Parijs.

Na de aanvangsfase van de Rationalistische periode in Nederland en Engeland komt de tweede periode, die men in de achttiende eeuw kan plaatsen. Nu ligt het accent vooral, het kwam al even ter sprake, in Frankrijk. Daar komt het allengs tot een nadere uitwerking, vaak met veel esprit, van de vooruitgangsideeën. Toch blijkt, hoe in het werk van de Franse schrijvers en filosofen, Montesquieu - Voltaire - Rousseau -, de invloed van overzee op velerlei manieren blijft meespelen. Het voorbeeld van het Engelse parlementaire stelsel spreekt bijvoorbeeld Montesquieu sterk aan; het heeft hem zelfs geïnspireerd tot zijn beroemde *Trias-Politica-leer*.

Inzake die scheiding van de 3 machten of bevoegdheden in een land even het volgende: om een weerwoord te hebben tegen de vorstelijke alleenheerschappij en/of willekeur, zoals die te vinden was ten tijde van Lodewijk XIV, moest men trachten, het tot stand komen van een wet los te koppelen van de instantie, die zo'n wet had toe te passen, maar óók van de 'rechterlijke macht', die op zijn beurt de hand moest houden aan de correcte naleving van die wet.

Bewondering van de Nederlandse vrijheid, verheerlijking van de „goede wilde”, zoals die in natuurlijk geluk ver weg in de tropen leeft, maar ook van de 'uit zichzelf goede en wijze Perzen of Chinezen', die men aan de overgecultiveerde mens van het Westen ten voorbeeld gaat stellen, het zijn allemaal trekjes, waar een toenemend cosmopolitisme in is terug te vinden.

Ten aanzien van de 'verlichte ideeën' kunnen we zelfs spreken van een *dubbele oceaanreis*, omdat na de export van deze denkbeelden vanuit Europa op allerlei manieren te zijner tijd een terugkeer naar de landen van herkomst volgde. Allerhande ideeën op het gebied van volkenrecht, van de zogenaamde 'grondrechten', maar ook basis-denkebeelden, zoals vervat in de 'Verklaring van de rechten van de mens' hebben aldus de weg naar ons

PLAN VOOR EEN BEELDGROEP
IN HET PANTHEON (Ant. Quatremere)

De Franse republiek op een voetstuk gezeten, houdt de handen omhoog, in de ene een stok, in de andere een driehoek. Met de armen leunt zij links op de 'Vrijheid' (ge vleugelde figuur, die in de ene hand een Bastille, in de andere een piek met een muts heeft), rechts op de 'Gelijkheid' (een naakte jonge man, die een slang vertrapt).

werelddeel weer gevonden, en werden van lieverlee verwerkt in publikaties die door Nederlandse, Engelse, maar vooral door Franse schrijvers werden verzorgd.

Hét grote voorbeeld voor de Franse revolutie is dan ook met name te vinden in de *Amerikaanse Vrijheidsoorlog*. Dáár was met zóveel enthousiasme de 'tirannie doorbroken', vaak met de geestdriftige hulp van Franse vrijwilligers (o.a. de beroemde markies De Lafayette!), dat men er goede hoop uit putte voor de ontwikkelingen in eigen land. Oók in Frankrijk — dáár was 't het hardste nodig, meende men — zou aldra het moment aanbreken, dat men de misstanden te lijf kon gaan. Waren die misstanden eenmaal verdwenen, dan zou Frankrijk zich vrij en onbelemmerd tot een groots en bloeiend rijk ontwikkelen, onder net goedgunstige schijnsel van de zon der Rede.

Typend is, in het licht van dit soort toekomstverwachtingen tijdens de Verlichting, wat al in 1783 door de *abt Genty* geschreven werd:

'De onafhankelijkheid van de Anglo-Amerikanen is de meest geschikte gebeurtenis om de revolutie te bespoedigen, die het geluk op de aarde moet terugbrengen. Het is aan de boezem van deze wordende Republiek, dat zich de ware schatten bevinden, die de wereld zullen verrijken.'

En misstanden waren er genoeg. Een klein citaat uit het werk van de negentiende-eeuwse historicus *Jules Michelet* toont aan, hoe hij zijn afschuw van de zwarte nacht van het Ancien Régime bijna niet erg genoeg weet te 'schilderen'; de toestanden waren zó slecht, zó zwart, zó onmenselijk, dat het volk, na lange tijd alles verdragen te hebben, eenvoudig wel tot revolutie móest komen...

„Leest U het maar na in de reisverhalen der vreemdelingen uit de laatste tweehonderd jaar. Het blijkt, dat ze ontzet waren over hun ervaringen. Wat ze te zien kregen op hun reizen door onze streken aan ellende, naargeestig uiterlijk van de bewoners, armoe en verlatenheid, aan afschuwelijke krotten, bevolkt door magere stakkers in lompen gehuld... het sloeg hen met stomheid. Ze hebben daar ervaren, wat een mens kan verdragen, vóór hij krepert, tenminste in Frankrijk, want een Hollan-

der, een Engelsman, een Duitser zouden er allang onderdoord gegaan zijn...

Maar aan de andere kant waren ze nog meer onder de indruk van de zelfbeheersing van de mensen, van hun respect voor hun meesters, zowel de geestelijke als de wereldlijke, van hun bijna afgodische verering voor de koning... Een groot wonder, hoe men — bij zóveel ellende — nog zóveel geduld en zachtheid, gedweeheid zelfs, wist op te brengen, en gevoelens van wraakzucht wist in te tomen, ondanks walgelijke verdrukking."

Het klinkt wel érg allemaal, maar het blijft vaag. Het zijn aantijgingen, die niet nader worden gepreciseerd. Kennelijk was de ellende een zó algemeen feit, dat schrijvers van die tijd er maar zelden gewag van maken. Men was zó aan zijn eind, na de wrede oorlogen van Lodewijk XIV, dat men zelfs niet meer toe kwam aan het beschrijven van eigen ellende. Dat is althans de verklaring, die Michelet er voor had.

Tegenover zijn opmerking, dat „zelfs de ijdelheid zweeg, omdat zij zich schaamde, iets te zeggen", staat echter het resultaat van de uitermate belangwekkende studiën van *professor Labrousse*, sinds 1940 een autoriteit op het gebied van de economische geschiedenis. Zijn grote werk, „*La crise de l'économie française à la fin de l'Ancien Régime et au début de la Révolution*", 2 delen (1943) maakt een zeer nauwkeurige studie van de gegevens op het gebied van de loon- en prijsontwikkeling in de achttiende eeuw. Zijn conclusie wijkt geheel af van de door Michelet geschetste rampspoed, en luidt, kort samengevat, als volgt,

„...een stijgende welvaart was karakteristiek voor de gehele 18e eeuw en ook nog voor het begin van de volgende eeuw. Zonder twijfel; maar de groei was wel erg onregelmatig. De periode van economische ontwikkeling, die zich uitstrekte van 1733 tot 1817, was geen uniform blok. Hij omvatte enige perioden van langzame vooruitgang, enige perioden van snelle vooruitgang, en bij uitzondering enkele van achteruitgang. Het ging heel geleidelijk aan tussen 1733 en 1764. Er kwam vaart in juist na de Zevenjarige Oorlog (1756-1763), en de welvaartsgolf bereikte zeer snel het hoogtepunt van de eeuw, totdat de crisis van 1770 hem tot staan bracht. Na een normaal cyclisch herstel begon er omstreeks 1778 een abnormale achteruitgang, die omstreeks 1787 (!) eindigde. Toen werd de hoofdlijn weer opgenomen, die ondanks incidentele crises gehandhaafd bleef tot het eind van de eeuw en zelfs tot na het keizerrijk..."

U ziet, de hier gegeven twee citaten wijken wel heel sterk van elkaar af! Eerst een met verve voorgedragen schildering van pure ellende, daarna een rustige analyse van de grote lijn. Ook met betrekking tot de relatie tussen de economie en het ontstaan van de grote revolutie is de betoogtrant van Labrousse wel totaal anders, dan bij Michelet het geval was.

Het is tekenend voor de bescheidenheid van Labrousse, dat hij de revolutie slechts tendele voortgekomen acht uit een economische crisis; maar dát facet uit het complex van oorzaken wil hij dan toch wel graag aantonen:

„Een ernstig ongeluk van de soort, die periodiek voorkwam, deed zich in 1788 voor. De graanoogst was zeer slecht en in een economie van het oude — agrarische — type was dit gewoonlijk de voorbode van een dreigende algemene crisis. De oogst van het volgende jaar was nog steeds slechts middelmatig. Bij andere gelegenheden echter was de situatie slechter geweest. De daling van 1788 kwam na een hele serie jaren met overschotten en 1787 was één van de beste geweest. Als de prijzen al snel de hoogte in gingen en een hoog prijsniveau van medio 1789 tot medio 1790 bleef bestaan, de hoogste top was niettemin slechts 50% boven het minimum van 1786. Dit is zonder twijfel een zeer aanzienlijke verhouding, maar het is nog altijd veel kleiner dan de prijsstijging in vele andere crisisperiodes. Het verschil tussen top en dal was in 1770 tot 100% (!) opgelopen en was opnieuw 100% in 1812 en ook in 1817. De stijging van 1789-'90, hoewel scherp en plotseling, betekende geen nieuw record. Maar hij trof een economie, die zich juist aan het herstellen was en nog steeds van streek was door een ernstige en hardnekkige malaise. En de politieke schok van 1789 veroorzaakte op zijn beurt in de crisis een complicatie."

Dáár zit volgens Labrousse de uiteindelijke verklaring, in het feit van die complicatie. De economische crisis was slechts een deelverklaring, de politieke spanning eveneens. Maar het samenvallen van die beide leidde tot de vorming van het „explosieve mengsel", dat de revolutie zou doen ontstaan. Economische crises vormen een verschijnsel, dat zich regelmatig voordoet, als regel per decennium. Maar er bestaan geen revoluties die ééns per decennium optreden....

Waarschijnlijk in navolging van Voltaires term 'revolutie van de geesten' komt men er, pas laat in de jaren 1780 toe, de term 'revolutie' te gaan gebruiken voor een soort denken op grond van een redelijk natuurrecht, dat de greep naar de toekomst wil doen, dat een universele pretentie aandurft. Anders

zijn naar een betere wereld; anderzijds de extremisten, zoals *Babeuf*, voor wie slechts *de oorlog van de armen tegen de rijken* geldingskracht heeft. Hoe dan ook, het begrip revolutie gaat wel steeds meer het karakter dragen van een totale omwenteling, die veel meer terreinen omvat dan alleen dat van de politiek.

De in de jaren rond 1789 ontketende krachten hebben voor alle volgende revolutionaire bewegingen model gestaan, tot in onze tijd toe. Wél verdient daarbij de aandacht, dat in de Franse revolutie er eerst sprake is geweest van de revolutie-zélf, en daarna pas van de revolutionairen; maar dat bij alle volgende gevallen van revolutie juist de revolutionairen er het eerst zijn geweest. Nieuw is, hoezeer *het sociale element* véél verder bleek te gaan, dan men in de bourgeois-groepen van de Derde Stand feitelijk van plan was geweest. Juist dit sociale element valt thans in het geheel niet meer weg te denken!

Zonder het verloop van de gebeurtenissen nu te gaan bekijken, moet het wel doenlijk zijn, enige gevolgtrekkingen te maken ten aanzien van de veranderingen in het wereldbeeld, die zijn opgetreden sinds de jaren rond de Franse revolutie.

a. de religieuze bestrijding van de revolutiegeest richt zich met name tegen de ideologische achtergrond, de theoretische oorsprong. Er wáren wel grieven, zegt Groen van Prinsterer, maar die misstanden zijn niet de reële basis van de Revolutie geweest. Voor hem, voor andere schrijvers nog sterker, is de historische continuïteit dermate belangrijk, dat men er geen revolutie voor mag riskeren. Het organische karakter, waar de maatschappij door wordt gekenmerkt, wordt vooral door sommige Duitse schrijvers zó opgemeld, dat een puur reactionaire houding het gevolg is.

Daartegenover is er ook de groep van de liberale bourgeoisie, die weinig gelukkig is met het verschijnsel revolutie. Men wil in die kringen graag de status-quo handhaven; want wat bereikt is, is mooi. Ondernemers-vrijheid, graag; maar géén opheffing van sociale ongelijkheid. Het allengs weg-ebben van het revolutionaire élan onder de Franse burgerij in de vorige eeuw bewijst wel, hoezeer deze bevolkingslaag van lieverlee in conservatief vaarwater is terecht gekomen, juist uit angst voor de dreiging van de voortgaande revolutie door de lagere klassen, die het 'Socialismus' of 'Communismus' aanhingen...

b. in politiek opzicht zijn er duidelijke gevolgen van de Franse periode te signaleren:

1. er verbreiden zich liberale denkbeelden, die onder meer een modernere rechtspraak ten gevolge hebben.
2. de daarop gebaseerde staten kennen centrale bureaucratie en centralistisch georganiseerd onderwijs.
3. het politieke nationalisme wordt duidelijk gestimuleerd, doordat vroegere politieke lappendekens tot één geheel worden samengevoegd.
4. in de meeste landen, die met de Franse revolutie in aanraking zijn geweest, komt het vroeg of laat tot een scheiding van kerk en staat.
5. in militair opzicht gaat in menig land het type volksleger met loting overheersen; slechts hier en daar blijft het beroeps-cq. huurlingen-leger gehandhaafd.

Tenslotte: Niet alleen het sociaal-economische aspect zal bij de revoluties van de negentiende en twintigste eeuw steeds meer het accent krijgen, maar ook moeten we er oog voor hebben, dat de basisdenkbeelden van de Franse revolutie bij al die opstanden telkens weer centraal stonden. Terwijl het *kapitalistische systeem*, gekoppeld aan de triomfen van de bourgeoisie en van het economische individualisme, zijn greep op de lagere klassen in Europa én op de koloniale volkeren overzee wist te verstevigen, deed zich het merkwaardige feit voor, dat juist deze proletariërs, letterlijk 'áller landen' vroeg of laat zich wisten in te leven in de idealen van de Franse revolutie. Juist in dat arsenaal vonden ze de wapens, nodig voor de strijd tot hun vrijwording, ofwel in de vorige eeuw, ofwel in onze tijd. Zo bezien, is het juist, te stellen, dat de dóór- en nawerking van de Franse Revolutie reikt over de grenzen van de burgerlijke era, waarin zijzelf thuis hoort, en tot op heden een levende historische kracht mag worden genoemd.

augustus 1971.

dan bij de Amerikanen en de Nederlandse Patriotten komt er in Frankrijk toch het aspect bij van een ándere gerichtheid. Niet, zoals totnutoe, de wens, het goede van vroeger te herstellen, de privileges weer hun geldingskracht te doen herwinnen. De patriotten schrijven, en het typeert ze, hun 'Grondwettige herstelling van Nederlands staatswezen'! Maar nu, in Frankrijk, zal het meer gaan in de richting van het tot stand brengen van democratische regelingen, tegen de fel afgewezen ellende van absolutisme, oligarchie en geprivilegiëerde groepen in.

Daarom kan de Franse Revolutie ook als *de eerste werkelijk bewuste revolutie* worden beschouwd, en juist daardoor als het voorbeeld voor hele reeksen revoluties in latere tijd.

Alle grieven, zoals al genoemd, gecombineerd met de ervaringen op economisch gebied, leiden tot een sfeer, waarin de verdrukten zich bewust zijn van de ellendige omstandigheden, waaronder ze genoodzaakt zijn, te leven. Is dat punt bereikt, dan komt men ertoe, tegen die ellende te gaan revolteren.

De stoot daartoe is, zoals bekend, gegeven door de 'Philosophes'; het is overigens merkwaardig, hoe weinig men zich, ook in de Derde Stand, in 1789 bewust is geweest van de kansen op verandering. Voorzover men wat verder dacht dan de anderen, was er de gedachte aan 'regeneratie', ook alweer dus in de trant van een traditionalisme, zoals we dat in Nederland b.v. aantreffen. Wel is er de vage angst voor opstand onder de massa's... Als de horde, het gepeupel, in beweging komt, vreest men, zal de burgerij de greep op de situatie kunnen verliezen, en dan kan de chaos het niet af te wenden einde worden...

En juist die onweerstaanbare massabeweging wordt een essentieel element van de huidige opvatting omtrent revolutie, sinds de 'volkse opstand' losbrak met de befaamde verovering van de staatsgevangenis, de Bastille, op Quatorze Juillet, 14 juli 1789. Juist sinds die gebeurtenis komen de woorden 'revolutionair', en 'contra-revolutionair' in zwang. Geen 'terug' meer, maar 'vooruit', naar een gouden toekomst. De term revolutie wordt nu ook als erenaam toegepast op vroegere opstanden, zoals er zich bijvoorbeeld pas nog in Amerika één had afgespeeld. Vanuit dit gevoel van een historisch hoogtepunt te hebben bereikt, tot aan de gedachte, dat ook anderen dit grootse verdienen méé te maken, is het maar één stap. Daar zijn maar enkele jaren overheen gegaan, toen wérd de leuze: 'Oorlog aan de paleizen, vrede aan de hutten!' (Condorcet).

Hierin klinkt reeds door het *aspect van radicalisering*, dat vrijwel elke revolutie heeft gekenmerkt. In feite geeft menige revolutie hetzelfde beeld te zien. Een vrijwel algemeen gevoelde ontevredenheid over scheefgegroeide verhoudingen wordt benut door een kleine, vastbesloten groep, om de massa in beweging te krijgen. Die grote meerderheid zou zélf wel content zijn met enkele veelal tamelijk spoedig behaalde successen, ware het niet, dat de kleine harde groep, waarbij het nieuwe type van de *beroeps-revolutionair* is te vinden, dóórzet, vérdergaande eisen blijft stellen, niet tolereert, dat de revolutie tot een vreedzaam einde komt.

Alleen al de vraag, wat er exact moet worden verstaan onder de termen 'vrijheid', 'gelijkheid', 'broederschap' (!), bewijst, hoe snel het tot ernstige meningsverschillen kon komen.

Eenzijds dus een revolutionair ideaal, het op mars

„Hoewel 1789 als de belangrijkste mijlpaal in de Franse geschiedenis geldt en terecht als één van de keerpunten in de geschiedenis van Europa en zelfs van de hele wereld wordt beschouwd, zag de tijdgenoot het niet zo. Voor hem was 't alleen maar wéér een jaar, gekenmerkt door de gebruikelijke dynastieke narigheden, hofintriges, wisselingen op ministerposten en conflicten van minimaal belang: de gróte botsing van ideeën en legers, waarmee de 18e eeuw zou eindigen, was nog op til.”

(Marcel Dunan in Larousses Encyclopedie van de Moderne Geschiedenis, II, 213)

wél revolutie — geen revolutie?

„Als de kroonprins en de dochter van de beul elkaar beminnen, láát ze trouwen!”

(*Rousseau in 'Emile'*)

„Een gruwel: er móet onderscheid blijven tussen rangen en standen; tussen 'honnêtes gens' en 'canaille.’”

(*antwoord van Voltaire*)

wél of niet gelijkheid van bezit?

„Wie stichtte de eerste zogenaamde beschaafde maatschappij? Dat was de man, die als eerste een stuk land afpaalde en zei, dat dit van hem was!”

„Hoeveel misdaden, oorlogen, moorden en gruwelen zouden aan het mensdom bespaard zijn gebleven indien er lieden waren geweest, moedig genoeg om de palen uit te trekken, de greppels op te vullen en hun medemensen te waarschuwen, dat zij niet naar die bedrieger moesten luisteren, maar moesten bedenken, dat de aarde ons allen toebehoorde!” (*Rousseau*)

„Hoe nu? Zou hij, die plant, zaait en een heining zet, geen recht hebben op de vruchten van zijn arbeid?” (*Voltaire, die zélf het goede voorbeeld heeft gegeven en van zijn grootgrondbezit te Ferney zulk een goed gebruik heeft gemaakt, dat het aan honderden ten goede kwam en de streek er welvarend door werd!*)

H. BREMAN - AMSTERDAM-BIJLMER

„revolutie: een christelijke opdracht?”

(SLOT)

Geweldloze Revolutie

Over Latijns Amerika is niet te schrijven zonder in te gaan op de ontelbare pogingen met minimaal succes om het grootgrondbezit aan te pakken. Alleen al Bolivia kende meer dan 2000 boerenopstanden in de periode van 1861-1944.

Bijna steeds startten deze boerenacties met het opeisen van lang genegeerde rechten. (Vee van boeren mag op landgoed grazen, helpt landgoed voor gemeenschappelijk gebruik, loon voor herendiensten, enz.) Maar elke actie hoe rechtvaardig ook werd met geweld onderdrukt.

In Mexico, Bolivia en Venezuela zijn **landbouwhervormingswetten** min of meer serieus doorgevoerd, meer landen zijn niet veel verder gegaan dan deze wetten af te kondigen (uitzondering vormt momenteel Peru). Een effectieve aanpak van deze wetten is ook moeilijk te verwachten zolang de grootgrondbezitters de touwtjes in de regering in handen hebben. **Recent werd hier en daar een begin gemaakt met landverdeling** daar waar guerillabewegingen de boeren voor zich dreigden te winnen. Men moet zich daarbij wel goed realiseren dat landhervorming meer zal moeten zijn dan landverdeling, het is zelfs überhaupt de vraag of landverdeling een goede stap is.

Zeker is dat slechts radicale veranderingen van het grootgrondbezit de economische bronnen kan vrijmaken die nu door een kleine bevoorrechte groep konsumptief worden misbruikt.

Bijna steeds is in ontwikkelingslanden de agrarische sektor even inefficiënt als belangrijk. (70% werkende bevolking verbonden aan boerenbedrijf, 90% plattelandsbevolking ervan afhankelijk.) Meestal is er echter een ontmoedigend geringe inspanning om het agrarische probleem op te lossen. Als oorzaak naast het grootgrondbezit als zodanig kan worden gewezen op de vaak onderontwikkelde, irrationeel denkende conservatieve plattelandsbevolking, die argwanend staat tegenover elke poging tot vernieuwing. Ze leven op een dusdanig bestaansminimum dat ze geen enkel risico kunnen nemen, materiële ruimte voor experimenteren is er niet.

Onderwijs zou hier onschatbare diensten kunnen bewijzen. De mensen moeten bewust gemaakt worden van hun mens-zijn, van hun plicht en vermogen de natuur aan zich te onderwerpen. Hun leven is vaak nauwelijks meer dan dierlijk vegeteren. Eeuwenlange dienst-

baarheid heeft zijn stempel gedrukt, het volk lijdt aan het „servant syndroom”, de „slaafse ziekte”.

Een werkelijke nationale ontplooiing is niet mogelijk wanneer deze buiten het grootste deel van de bevolking om gaat, wanneer al hun capaciteiten onbenut worden gelaten.

Bewustwording wordt echter gezien als een groot gevaar voor onwillige machthebbers, en terecht. Toch kreeg in 1964 de **pedagoog Paolo Freire** van de Braziliaanse regering de officiële steun bij zijn alfabetisatie-kampagne. Met behulp van de door hem ontwikkelde methode zouden 20.000 cultuurkringen van ieder 30 personen per drie maanden onderwijs ontvangen. Deze methode houdt meer in dan lezen en schrijven, de mensen wordt geleerd dat mens-zijn macht over de natuur betekent, dat de mens als mens tot zelfstandig doen en denken in staat is.

Tegelijkertijd kwam President Goulart met een plan voor tamelijk vergaande landhervorming. De voor de massa hoopgevende ontwikkeling werd echter snel de pas afgesneden, een militaire coupe maakte er een eind aan. Freire werd het land uitgewezen, hij zette zijn werk voort in Chili en werd directeur-generaal van de afd. onderwijs van de Wereldraad van Kerken.

Analfabeten hebben in Brazilië geen stemrecht, Goulart was van plan ze dit te geven. Daar 50% van de bevolking analfabeet was zou dit een politieke aardverschuiving kunnen betekenen. Hoeveel gevaarlijker dan de stem van de onbewuste analfabeet zou echter die van een bewustgeworden volk zijn.

Toch is de bewustwording in Latijns Amerika niet meer te stuiten, ook niet door geweld. Het zijn vooral individuele priesters die hun schouders er onder gaan zetten. Dat kost ze dan vaak hun baan, hun vrijheid of zelfs hun leven. Pater Van Rossum, die na 7 jaar ploeteren Brazilië werd uitgeschopt verzuchtte eens: „Kreeg het boek van Freire maar 5% van de aandacht die Guavara's boek te beurt viel”.

Geweld

Als ergens de volgende woorden van President Kennedy toepasbaar zijn dan is dit wel in Latijns Amerika: „**Zij die de vreedzame revolutie onmogelijk maken, maken de gewelddadige revolutie onvermijdelijk**”.

En het zijn niet slechts de Latijns-amerikaanse machthebbers die met steun van de elite elke poging tot vreedzame revolutie trachten te weerstaan.

Het zijn vooral Amerika en andere Westerse landen die door hun ondernemingen, door indirecte of directe politiek of zelfs door militair geweld dit, uit puur eigenbelang, op hun geweten hebben.

Cuba werd door een zware economische blokkade rechtstreeks in de armen van Rusland gedreven. Amerika draaide de steunprogramma's aan **Peru en Chili** dadelijk op een laag pitje toen er socialistische regeringen kwamen die het waagden om te pogen meerderheidsaandelen te krijgen in de deflstofindustrieën, industrieën die de rijkdommen van die landen gebruikten om zichzelf en hun thuislanden te verrijken. (Nationalisatie van eigen bodemschatten is een recht dat elk volk heeft volgens het handvest van de V.N., een handvest dat ook Amerika en Nederland met hand en mond onderschreven.)

Amerika dumpte zijn strategische koperreserves toen **Allende** in Chili aan de macht kwam en over ging tot nationalisatie van de kopermijnen, de voornaamste inkomstenbron van zijn land; de wereldprijs voor koper zakte snel van 750 tot dik 400 dollar per ton. Nederland schortte de handelsbesprekingen met Chili op.

Amerika trainde anti-guerilla-troepen in o.a. **Bolivia** toen Che Guevara het volk daar voor zich trachtte te winnen.

Guatamala werd met Amerikaanse militaire hulp door „rechts” heroverd toen President Arbenz overging tot nationalisatie van de braakliggende gronden van de United Fruit Company, de grond werd teruggegeven. De **Dominikaanse Republiek** werd gewapender hand voor grotere volksinspraak behoeft.

Aanvaard de Revolutie

Gewelddadige revoluties worden in Latijns Amerika opgeroepen door bloedige onderdrukking van een om recht en rechten vragende bevolking.

Aanvaarding van de revolutie door ons, hier in het Westen, zou de eerste taak moeten zijn van de westerse hulpverlening aan ontwikkelingslanden. (N.B. geen idealisering van geweld, alstublieft niet.) Niet het criterium — zijn onze belangen, die van onze industrieën, van onze boeren, van onze investeringen, voldoende gewaarborgd — moet worden gehanteerd, maar de vraag — heeft de regering van de naties die wij steunen voldoende oog voor de ellendige situatie waarin hun volk verkeert, en is die regering bereid de maatschappijstructuren zo te wijzigen dat de hulp zo kan worden besteed dat de capaciteiten van heel de bevolking kunnen worden aangewend voor de opbouw van het land.

We moeten ons eens wat minder door de angst voor het kommunisme laten leiden. Het scheppen van een dusdanige situatie dat de voedingsbodem voor kommunisme verdwijnt is een positiever, ik durf zeggen een Christelijker aanpak, dan het getij proberen met wapenen te keren.

„De 2 miljard dollar welke in Latijns Amerika jaarlijks aan bewapening wordt uitgegeven is een garantie voor het kapitalisme tegen elke structurele hervorming” (U.S.A. Min. van Defensie Mc.Namara).

„**Onze visie op het Oosten houdt het Zuiden arm**”. (Int. Spectator 1968) Dit geldt als op ontwikkelingshulp ten bate van defensie wordt bezuinigd, dit is van toepassing als wij gehoor geven aan het Guatemalese gezegde: „Onderwijs is kommunisme”.

De houding van het Westen is „**handhaving van de status quo**”, door het in het zadel houden van feodaal gezag, dat zelfs maar de mogelijkheid van geleidelijke hervormingen tot een grote vraag maakt. Ondanks onze goede wil, ons medelijden met de arme en verdrukte, brengt de angst voor het kommunisme ons in onze strijd tegen het kommunisme tot samenwerking met personen die alleen het anti-kommunisme met ons gemeen hebben, maar die een aanfluiting zijn voor de waarden die wij zeggen te verdedigen, zo we dit überhaupt zeggen, laat staan doen!

Bevrijdingsbewegingen gaan dikwijls gepaard met geweld door botsing met een maatschappijstruutuur die op zich gewelddadig is. Het komt tot een treffen wanneer de posities van de heersende elite door het ijveren voor grondrechten van de bevolking in gevaar komen. En het is gewenst als deze posities in gevaar komen, ondergraven worden.

Steeds duidelijker wordt dat niet de stelling: ontwikkelingshulp of revolutie, opgaat, maar juist in Latijns Amerika wordt zichtbaar dat slechts hulp gepaard met vergaande maatschappelijke omwentelingen vrucht kan afwerpen.

„Naasteliefde kent vele aspecten, tot uitroeiing van de vijanden toe. Zachtheid voor de wolven kan immers wreedheid voor de schapen betekenen.” (Shaw)

Een Paslood (Amos 7)

„Indien Christenen geloven in heilzame werking van de vrede om tot gerechtigheid te komen, dan geloven ze ook dat gerechtigheid een eerste voorwaarde is om tot vrede te komen.”

„Er zijn mensen die zich erg druk maken met het handhaven van de orde en het bewaren van de vrede. Ze hebben niet in de gaten dat hier (Brazilië) een schijnvrede en -vrede is, die de naam wanorde verdient en tegen de vrede werkt.” (Camara)

Als er ergens een rechtvaardige strijd gestreden kan worden dan is het toch wel vanuit de mens en zijn Maker ontorende situatie der ontwikkelingslanden. Wij hier in ons rijke Westen hebben niet het recht, noch de plicht, anderen een dergelijke strijd aan te praten. Wij hebben de plicht hier hard te werken om de noodzaak van een dergelijke strijd daar weg te nemen, maar wij zijn al te laat. Dom Helder Camara, de onvermoeibare vechter voor het recht der Barziliaanse armen moest onlangs toegeven: „Geweld lijkt niet meer te vermijden”.

Camara, de priester die nog steeds bidt en werkt voor een revolutie zonder geweld: „Het is een droom die moeilijk te verwerken zal zijn, maar ik geloof dat het mogelijk is radikale en snelle veranderingen te bewerken door scheppende revoluties. Ik respecteer diegenen die zich in hun geweten verplicht voelen om geweld te gebruiken; niet het gemakkelijke geweld van de salon-guerilleros, maar van hen die hun eerlijkheid bewijzen met het offer van hun leven. Persoonlijk word ik duizend maal liever gedood dan dat ik zou doden. Ik baseer mij hierbij op het evangelie... Men behoeft slechts te denken aan de Zaligsprekingen om te ontdekken dat de keus voor Christenen duidelijk lijkt te zijn. Wij staan aan de kant van het niet-gewelddadige, wat helemaal geen zwakke of passieve keus is: Het is meer geloven in de kracht van de waarheid, de rechtvaardigheid en de liefde, dan de kracht van oorlogen, wapens en haat”.

Aanvaarding van de revolutie hier, door ons, zou de eerste taak moeten zijn van onze hulpverlening. Laten we in eigen land te rade gaan of ellende elders mee door ons wordt bepaald en gekontinueerd, ellende die ons welvaart brengt, (Engelands toetreding tot de E.E.G. heeft als één der knelpunten

de rietsuikerinvoer uit ontwikkelingslanden van het Gemenebest. De E.E.G. zou willen dat het contingent rietsuiker wat na Englands toetreding zou mogen worden ingevoerd zelfs kleiner wordt dan de hoeveelheid die thans Engeland binnen komt. Vele andere voorbeelden zouden te ontlenuen zijn aan de opstelling van de rijke landen op de 2e Wereldhandelskonferentie in New Delhi 1968).

Literatuur

- o.a. Een leefbare aarde, prof. dr J. Tinbergen. Camilo Torres: Revolutie, een Christelijke opdracht, prof. Fr. Houtart. De Methode Paulo Freire, leren mondig worden, Aktiekomitee hulp ontwikkelingslanden V.U. De Mentaliteit van het Westen, Derde Wereld Week dokumentatiemap Stud. Raad V.U. Latijns Amerika, Kritische Universiteit Nijmegen. Helder Camara, Kosmo story nr. 9. Camilo Torres, Kosmo story nr. 14. Allende, Kosmo story nr. 18. Aluminium, Pechiney: nee, Suriname: ja, Kosmoschrift nr. 3 '70. Education, Society and Progress in the developing countries, an exploration, CESO, Den Haag.

KERKELIJK Leven

De religie van de belijdenis

In de huidige discussie die over de belijdenis worden gevoerd is ten diepste de religie van de belijdenis in het geding.

Ir J. van der Graaf heeft in „de Waarheidsvriend” van 4 november geschreven dat wijlen prof. dr J. Severijn deze uitdrukking graag bezigde. Hij bedoelde met deze uitdrukking, de religie van de belijdenis, de zaak van het willen blijven bij de gereformeerde belijdenis en de binding aan de belijdenis, uit het formele vlak te halen en aandacht te vragen voor de diepere inhoud van het gereformeerde belijden. In de gereformeerde belijdenisgeschriften klopt het geloof. Men herkent er het grondpatroon van de Schriften in. Men herkent in elk stuk van de belijden het wezenlijke van het geloof. De belijdenisgeschriften brengen onder woorden het wezenlijke van het christelijk geloof, de kern van de bijbelse religie.

Men kan de belijdenisgeschriften ondertekenen omdat er geen tegenstelling is tussen wat daarin wordt beleden en wat de gemeente als het goed is belijdt met hoofd en hart.

Dr W. Aalders heeft in dezelfde richting geschreven bij voorbeeld in „De schok der herkenning”. Hij schreef daar o.a. „In de eeuw van de Hervorming trad de leugen der wereld naar voren in de gestalte van „de vrije wil”, van „de goede werken”, van „natuur en genade”. Daartegenover stelde de Kerk der Reformatie in haar belijden de volkomenheid en alleengeldigheid van Jezus Christus en Zijn volbrachte werk. Maar zij deed dat in de vorm van „de rechtvaardiging door het geloof alléén”; dat wil zeggen op zulk een wijze, dat de tegenstelling tussen Gemeente en wereld duidelijk aan het daglicht trad. Aan de vrije wil, aan de goede werken, aan de natuur werd elke heilbete-kenis ontzegd. Het gaat in het evangelie om de zaligheid alléén door Christus, alléén door genade, alléén door geloof, zonder enige

medewerking van de kant van de mens.” blz. 7.

Zo werd het geloof duidelijk afgegrensd van ongelof en bijgeloof. Het christen-zijn werd een aanwijsbare zaak, die te onderscheiden was van humanisme, moralisme en rationalisme. Dit was de geestelijke zegen van de tijd van de reformatie.

Wie echter niet oppervlakkig en uiterlijk, doch diep en innerlijk de machten van onze eeuw heeft ontmoet, wie de geest van deze tijd heeft geproefd en doorleefd, wie het moderne levensgevoel dat we allemaal en overal dagelijks tegenkomen, heeft ontdekt, die is gaan zien dat de leugen van het ongelof en bijgeloof in de moderne wereld in wezen geen andere is dan die van de zestiende eeuw met haar „vrije wil”, haar „goede werken” en haar „natuur en genade”, maar dezelfde leugen in nog nadrukkelijker, bewuster en konsekwenster gestalte, aldus dr Aalders.

„Hij beseft opeens de actualiteit van het reformatorisch belijden in het huidige tijdsgewricht”. En daarmee is voor hem de vraag, of de moderne tijd niet een nieuw en ander kerkelijk belijden eist, eigenlijk geen vraag meer. Het enige wat hem in de huidige situatie als een dringende zaak voorkomt is, dat het zestiende eeuwse belijden in de Gemeente van deze eeuw tot nieuw leven komt, en tegenover het ongelof van vandaag eens te nadrukkelijker, ernstiger en bewuster uitgedragen wordt” blz. 8.

Het komt mij voor dat niet alleen in de huidige discussie over de binding aan de belijdenis in de (syn.) gereformeerde kerken dit de zaak is waar het eigenlijk om gaat, maar dat ook in de kerkelijke scheuringen in de vrijgemaakte gereformeerde kerken, (welke nog niet zijn uitgewoed, getuige de schorsing van ds J. J. Verleur te Lisse) dit het punt is waarover de meningen uiteengaan.

In de (syn.) gereformeerde kerken wordt hoe langer hoe meer duidelijk dat het gaat om de heldere onderscheiding tussen aldaar veld winnend humanisme en moderne moralisme enerzijds en de gereformeerde en chris-

telijke religie anderzijds, welke laatste in de belijdenisgeschriften der kerken wordt beleden.

In de strijd in de vrijgemaakte kerken is allang duidelijk dat bij de zogenaamde handhaving van de belijdenis aldaar, de religie van de belijdenis in de mist is geraakt. Men is van meetaf op het vlak van een formele handhaving terecht gekomen. De religie van de belijdenis heeft daar het veld moeten ruimen voor een rationalistisch opereren met de belijdenis. Dit laatste — de eigenlijke zaak — wordt dan gemeenlijk met piëtistisch klinkende vrome termen bemanteld. Het is niet voor het eerst dat rationalisme in bond met een vorm van piëtisme de religie van de belijdenis grote schade berokkent en de naam van onze Heiland smaadt aandoet.

Later meer.

AMSTERDAM

J. MEESTER

RECTIFICATIE

Nagekomen slot op de „Persschouw” welke prof. C. Veenhof in het nummer van 26 november plaatste over „Rondom het Getuigenis”.

Zoals men weet heeft de synode van de Ned. Herv. Kerk aan het verzoek om zich achter het „Getuigenis” te plaatsen niet voldaan. En evenmin heeft zij de vragen van prof. Van Itterzon beantwoord. Zij nam een motie aan die opgesteld is naar het bekende schema „enerzijds-anderzijds”. Het effect daarvan is altijd dat ieder onveranderd zijn eigen gang gaat.

C. V.

DOSTOJEWSKIJ HERDACHT

(IV)

Iwan Karamázow en het tragische

Iwán is de middelste zoon van de oude schurk Fjódor Páwlowitsj Karamázow, de oudste zoon uit zijn tweede huwelijk. Dmíttri, de oudste van de drie broers, uit het eerste huwelijk, is een woesteling en soms heel wreed, en hij beleeft in de gevangenis een bekering. De jongste zoon, Alekséj, meestal liefkozend Aljosja genoemd, is eveneens een herkenbaar persoon en niet een symbool van 'het heilige', maar hij is zelf in persoonlijke zin heilig en als zodanig niet slechts aanvaardbaar, maar volkomen overtuigend. Iwán is niet het tragische: de grote roman laat ons zijn karakterontwikkeling, tevens ziektegeschiedenis zien. Romano Guardini bespreekt hem in het vijfde hoofdstuk van zijn prachtig Dostojewskij-boek onder de titel „Empörung” (zoals hij de Aljosja-figuur bespreekt onder de titel „Der Cherub”), en het is de geheel persoonlijke religieuze opstandigheid van Iwán Karamázow, die zijn levensloop in karakterbouw en ziektegeschiedenis bepaalt. We weten niet, of Dostojewskij al aan het begin van het verhaal de derde fase van Iwáns levensgeschiedenis op het oog gehad heeft: de mogelijkheid is zeker niet uitgesloten, dat het verloop in ontwikkeling en ziekte ook voor de verteller een onverwachte ontplooiing is geweest. De Iwánfiguur is tragisch, maar niet in de oud-Griekse zin van een schuldloze schuld; want zijn tragiek is gegeven met zijn opstandigheid tegen God. We weten iets omtrent het werkplan van de schrijver: blijkens het voorwoord was het de bedoeling, dat Aljosja de hoofdpersoon zou zijn. Maar in de uitwerking verliepen de dingen anders: zoals we nu de grote roman voor ons hebben, is Iwán de figuur aan welke de grootste aandacht wordt besteed. En wel in drie hoofdmomenten, die alle drie een theologische gedaante hebben. We ontmoeten Iwán het eerst op duidelijke wijze in het tweede boek van het eerste deel, waar hij in hoofdstuk V specialist in het theologisch kerkrecht blijkt te zijn; hij heeft een artikel geschreven met critiek op een handboek over de beginselen van het kerkelijk recht. Iwán heeft er ernstig bezwaar tegen dat iemand, die door de rechter tot gevangenisstraf veroordeeld is, b.v. wegens diefstal, om die reden ook uit de kerk wordt gebannen. Het becritiseerde handboek wil de bevoegdheden van kerk en staat onderling afbakenen, en dat niet bij wijze van compromis, maar op grond van „eeuwige beginselen”. Daarbij vallen twee dingen op. In de eerste plaats, dat het gesprek over het theologische kerkrecht, hoezeer onvermijdelijk aangepast aan toenmalige russische toestanden en opvattingen, op zulk een manier klassiek blijkt te zijn, dat het ook voor ons vandaag actueel is: wil men de kerstening van heel het mensenleven een „kerkelijke” zaak noemen, dan kan zulk een „kerk”, die iets anders dan „instituut” is, geheel het staatsverband in zich opnemen en daarbij de grote heidense resten van het romeinse rijk uitzuiveren. In de tweede plaats vinden we (ed. Oorschot, IX, 84) tegen het eind van het gesprek over theologisch kerkrecht een opmerking van de monnik pater Païsi, die vooruitgrijpt op de legende van de groot-inquisiteur; pater Païsi zegt nl., dat hij en zijn medestanders niet bedoelen dat de kerk staatsmacht krijgt: „dat is de oude droom van Rome; dat is de derde verzoeking van de duivel” — en hierbij doelt pater Païsi op Mt 4 : 8, dat een

belangrijke rol speelt in de legende van de groot-inquisiteur. Dostojewskij schijnt dus reeds hier aan de legende gedacht te hebben. De roman *De gebroeders Karamazow* geeft de levensgang van Iwán in drie etappen: de discussie over het kerkrecht, de legende van de groot-inquisiteur, en de ontmoeting met de duivel. Alle drie etappen zijn theologisch gekleurd, misschien mogen we zeggen: theologisch beziel. De intense en welhaast kwelende theologische belangstelling van Iwán Karamázow hangt samen met zijn religieuze opstandigheid en daardoor met zijn tragiek. We begrijpen de eerste etappe, het gesprek over kerkrecht in het klooster van de starets Zosíma, pas goed als we ook de tweede etappe hebben gezien, die culmineert in het „poëem”, de legende van de groot-inquisiteur. Van die legende is niets te begrijpen als we zijn directe context verwaarlozen: voordat Iwán zijn „poëem” gaat zeggen, heeft hij een lang gesprek met zijn jongere broer Aljosja, waarin hij uitvoerig vertelt waarom hij opstandig is tegen God. Maar we begrijpen die tragische opstandigheid pas helemaal, als we kennis hebben genomen van Iwáns gesprek met de duivel, dat een vrij groot hoofdstuk in beslag neemt (IX, 768-788). En het gesprek met de duivel kan ons niet geheel duidelijk worden, als we niet óók op de hoogte zijn van Iwáns drie bezoeken aan Smerdjaków, huisbediende en onechte zoon van de oude Karamázow. We hebben te maken met „de theologie” van Iwán Karamázow, en ontdekken de ontwikkelingsgang daarvan: eerst het gesprek in het klooster, over kerkrecht, dan het oordeel over de concrete kerk in de legende van de groot-inquisiteur; en ten slotte het gesprek met de duivel, waarin Iwáns theologie haar hoogtepunt bereikt en zich openbaart als een demonische macht en als een nadenken dat geïnspireerd is door religieuze

opstandigheid. Iwán houdt zich voor een atheïst (168). Dat is hij ook wel, maar op een onthullende wijze: hij is een gelovig man, die het twisten met God niet kan nalaten en daaraan te gronde gaat. Zijn „atheïsme” bevat een diepe en levende religieuze ernst.

Als we nu, wat vluchtig, kennis gaan maken met de tweede etappe van Iwáns theologische ontwikkeling en karakterontplooiing en ziektegeschiedenis, moeten we goed bedenken dat de legende van de groot-inquisiteur niet afzonderlijk gelezen kan worden. De Insel-Bücherei heeft de legende als een apart boekje uitgegeven, wat we een stompzinnige misdaad zouden kunnen noemen. De legende fungeert in het gesprek, dat Iwán met zijn jongere broer Aljosja voert, en waarin hij zegt dat hij het bestaan van God „volgaarne aanneemt”, 291; „en bovendien erken ik ook Zijn wijsheid en Zijn doel, die ons volkomen ontgaan, ik geloof in de orde, in de zin van het leven, ik geloof in de eeuwige harmonie waarin we allemaal eens worden opgenomen, zoals het heet, ik geloof in het Woord waarin het heelal zijn einddoel zal vinden, het Woord dat bij God was en dat zelf God is, enzovoorts, enzovoorts, tot in oneindigheid.” „Maar nu moet ik je zeggen, dat ik per slot van zaken de wereld van deze God niet aanvaard, al weet ik dan dat Hij bestaat. Zijn wereld kan ik echter absoluut niet accepteren.” Nadat Iwán uitvoerig gesproken heeft over gruwelijke wredeheden jegens kinderen, gaat hij over op zijn „poëem”. Wij vragen uiteraard, wat de betekenis van die overgang is. Aljosja heeft gevraagd of Iwán, in al zijn getob, de Christus niet vergeten is. Neen, antwoordt Iwán, Hem heb ik heel zeker niet vergeten, dat bewijst het „poëem”; en de inhoud van het poëem, de legende, is: dat de Christus in radikale en onverzoenlijke tegenstelling staat tot de kerk die zich naar Hem durft te noemen. Dat is de essentie van de legende van de groot-inquisiteur die uitvoerig uiteenzet, dat de kerk de voorschriften van Christus niet kón volgen, en zich daarom aan de voorschriften van de duivel gehouden heeft.

K. J. Popma - Utrecht

PRO JUVENTUTE
ORANJE
KALENDER 1972

De Pro Juventute Oranje kalender is weer verschenen. De 25ste. Dat zegt al wel wat.

Zoals altijd bevat elk blad een foto van het koninklijk huis of leden daarvan.

De opbrengst is bestemd voor de zorg voor 120.000 kinderen, die hulp nodig hebben. A.

Beroepen: te Hamilton (Can.): ds W. Wierenga te Berkel en Rodenrijs-B; te Rijnsburg-B (voor de miss.dienst op Curaçao): ds D. T. Vreugdenhil te Oldehove-B.

Aangenomen: naar Veenendaal-B: ds R. Koolstra te Driebergen-B; naar Vlaardingen-B: ds R. K. Wigboldus te Waardhuizen-B.

Bedankt: voor Kampen en voor Zeist (tevens stud.pred. te Utrecht): ds J. M. Smelik te Rotterdam-Overschie; voor Hamilton (Can.): ds W. Wierenga te Berkel en Rodenrijs-B; voor Dokkum-B: ds P. Deddens te Rozenburg-B; voor Zwolle-B en Bedum-B: drs A. N. Hendriks te Delft-B; voor Alkmaar-Broek op Langedijk-B: ds D. T. Vreugdenhil te Oldehove-B.

NIUWS OVER HET SPANJEWERK

Uit de mededelingen, die wij een enkele maal per jaar aan alle kerkeraden en aan vele particulieren deden uitgaan, is bekend, dat het werk zich in de afgelopen jaren voortdurend heeft uitgebreid en door de goedheid van de Here ontvingen we ruim voldoende middelen.

